



Prof. Dr. M. Zeki DUMAN*

Ahlâk'ın Davranışlara Yansıması

"Peygamberler ahlâken yüce ve seçkin insanlardır. Demek ki onlar bu yücelik ve seçkinlik vasfını her zaman ve her yerde kılık ve kıyafetlerine dikkat etme söz ve davranışlarına titizlikle özen göstermeleri sonucu ölçülü davranma huy ve alışkanlıkları ile kazanmışlardır."

"Ahlâkçılar açısından nefis, insanın daha ziyade maneî/ruhî yönünü temsil eden ilahî cevhere verilen isimdir. İnsan onunla canlıdır, o yönüyle görür, işitir /kavrar ve düşünür. Dolayısıyla nefis, insana özgü, idrak sahibi bir melekedir."

*Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Konuya ahlâki, mahiyetini, kapsamını ve amacını tanıtarak başlamak isteriz. Genel bir ifade ile söyleyecek olursak ahlâk, insanın ruhî-ilahî yönüyle ilgili bir kavramdır. Bir insanın nefsinde yerleşmiş, iyilik ya da kötülük; fazilet ya da rezilet olarak nitelendirilebilecek kalbî /zihnî durum, zahîrî görünüm, tavır ve davranışların tamamını kapsar. Akıl, ilim ve iradeye dayanmakla birlikte en belirgin özelliği insanda huy olarak yerleşmiş olup hiç zorlanmadan; kolaylıkla yaşanabilen bir meleke olmasıdır.

Ahlâk kelimesi lügatta, kişilik, âdet, huy, tabiat, seciye ve kuvve gibi anlamlara gelen Hulûk ve Hulûk kelimelerinin çoğuludur.

Ahlâk, Kur'an-ı Kerim'de tekil haliyle iki yerde geçer. Bunlardan birinde, "Bu öncekilerin yalan söyleme adetinden /el-Hulûk başka bir şey değildir,

biz azap görmeyeceğiz." âdet, alışkanlık, değerinde ise, "Sen elbette muazzam bir ahlâka sahipsin" ayetinde görüldüğü gibi huy, ahlâk anlamında kullanılmıştır.

Ahlâk, kelime olarak Kur'an-ı Kerim'de az kullanılmakla birlikte ahlâkla ilgili olan iş, tavır ve davranışları ifade eden birr, takva, hayr, hasene... ile bunların zıddı olan ism, fücür, şerr, seyyie... kavramlarının kapsamına dahil kelimeler olarak çokça kullanılmıştır. Hadislerde ise, tekil haliyle hulk ve çoğulu ahlâk sıkça kullanılmıştır.

Ahlâkın, bu güne kadar pek çok tanrî yapılmıştır. Bunlar içerisinde en yaygın olanı İmam Gazalî (ö.1111) ile Seyyid Şerîf el-Cürcanî (ö.1413)'nin yapmış oldukları tariflerdir.

İmam Gazalî'nin ahlâki tanrî şöyle- dir: "Ahlâk, nefisde yerleşmiş olup kendisinden fiillerin, fikre ve düşünceye ih-

tiyâç duyulmadan, herhangi bir zorlanma olmadan kolayca meydana geldiği bir hey'et(meleke)'dir."

Cürcanî'nin tanrî ise aşağı-yukarı Gazalî'nin yaptığı tanrînin aynıdır: "Ahlâk, nefisde kalıcı olarak yerleşip kendisinden fiil ve davranışların fikrî bir zorlanma ve meşakket olmadan; kolaylıkla hasıl olduğu bir melekedir."

İbn Miskeveyh (ö.1030) gibi diğer İslâm ahlâkçılarının da paylaştıkları bu tariflerde ahlâki belirleyen öğeleri şöyle tesbit etmemiz mümkündür:

- 1- İnsanla ilgilidir,
- 2- Nefisde yerleşip huy halini almış bir melekedir,
- 3- Fikrî bir düşünce ve çaba ile oluşmamıştır,
- 4- Alışkanlık sonucu zorlanmaksızın, kolayca meydana gelir.

Yukarıda yapmış olduğumuz bu tanrî ve tesbitlerimizi çözemediğimiz takdirde ahlâkın mahiyetini de kavramış olacağız.

Denilmiştir ki, "İnsanla ilgilidir":

Ahlâk insanın ruhî /ilahî yönüyle ilgili olduğu için sadece insanla ilgili bir kavramdır. İnsanların dışındaki canlılarda Allah'dan bir cüz olan Müdrîke ya da Natika anlamında ruh bulunmadığından diğer varlıklarla ilgili değildir. Hayvanlarda da yerleşik melekelere vardır. Bunlar için ahlâk değil genellikle huy terimi kullanılır. "Huylu hayvan" ya da "huysuz at" sözlerinde olduğu gibi.

"Nefisde yerleşip huy halini almış bir melekedir":

Nefis, lügatta ruh, can, Allah'ın zatı, insanın kendisi; insanın cismine ifade edildiği zaman şehvet ve gazap gibi bedensel hayvanî güçleri mahiyetinde taşıyan meleke anlamına gelir. Nefis bu manaların hepsinde Kur'an-ı Kerim'de kullanılmıştır.

Ahlâkçılar açısından nefis, insanın daha ziyade maneî/ruhî yönünü temsil eden ilahî cevhere verilen isimdir. İnsan onunla canlıdır, o yönüyle görür, işitir /kavrar ve düşünür. Dolayısıyla nefis, insana özgü, idrak sahibi bir me-



"Hayrı, huyları güzel olan ve karakter güzellikleri yüzlerine akseden mü'minlerden dileyiniz."

(Hadis-i Şerif Meali)

lekedir.

Tasavvuf ehline göre nefis, şehvet ve gazap gibi bedensel güçleri kendisinde bulunduran ahlâki-psikolojik bir güçtür. Bu anlayışa göre nefis "kötülüğü çok emrettiği" için aynı zamanda kötü niteliklerin bir ilkesidir."

Gerek ahlâkçıların gerekse mutasavvıfların yapmış oldukları bu tariflerden anlaşılıyor ki nefis, insanın ahlâki-psikolojik yönü ile ilgili olup tabiatındaki asıl unsurlardan olan şehvet ve gazap özelliğine rağmen onu diğer canlılardan ayıran ve yücelten bir cevherdir.

Nefis kısaca tanıdıktan sonra belirtmeliyiz ki, bir vasfın ahlâk niteliğini kazanabilmesi için onun, alışkanlık sebebiyle nefisde yerleşmiş, şahsın kişiliğini yansıtan bir huy, âdeti ikinci bir tabiat haline almış bir meleke olması şarttır.

Zaman zaman gelip geçici olan tavır ve davranışlara hâl denir. Bu nedenle insanda değişkenlik arz eden hâller ahlâk olarak nitelendirilemezler. Mesele korktuğu zaman kişinin benzinin sararması, kalbinin ya da bedeninin titre- mesi, utandığında yüzünün kızarması...

geçici hallerdir, ahlâk değildir. Fakat yufka yüreklilik /kabalık, merhametlilik /acımasızlık, yığıtlık /korkaklık, cömertlik /cimrilik, iffetlilik /aşırılık, haya /utanmazlık gibi duygular gelip geçici olmaksızın insanda yerleşip huy, meleke haline almışlarsa, işte o zaman bunlar ahlâk olarak nitelendirilirler.

Fikrî bir düşünce ve çaba olmadan:

Bir iş ya da bir davranışta bulunmadan önce "şöyle mi yapsam, böyle mi?"; "İyi mi olur, kötü mü?..." şeklinde bir teemmül ya da düşünce safhası geçirilmeden yapılan ahlâki davranışlardır. Bir an dahi olsa, düşündükten ve menfeatine uygun olup olmadığını araştırdıktan sonra yapılan iş ve davranışlar ahlâk niteliğinden uzaktır. Çünkü yapılmasının gereği hissedilir edilmez yatkinlik ve alışkanlık icabı hemen yapılan şey ahlâktır.

Alışkanlık sonucu olup zorlanmaksızın, kolayca meydana gelir:

Diştan ve içten gelen hiç bir zorlama ya da zorlanma olmaksızın insanın tabiatından kaynaklanan bir duygu ve arzu sonucu yaptığı iş ve davranışlar ancak ahlâki davranışlardır. Bir kimse, hep zorlandı-



ği ve kendisini baskı altında hissettiği için birine bir şeyi veriyor veya herhangi bir baskı olmamakla beraber tabiatı icabı istemeye istemeye birine yardım ediyorsa bu durumda vermesi ya da yardım etmesi de o kimsenin cömert veya yardımsever olduğunu ifade etmez. Yani böylesi davranışlar ahlâklı davranış sayılmaz.

Kolaylıkla meydana gelmesi şartı ise, aynen usta bir saz sanatçısının parmaklarının ya da mızrabının gerektiği zaman gerektiği yerde olarak sanatını icra etmesi... daktilonun tuşlarını on parmağıyla kullanan kâtibin... nerede, hangi hareketi, hangi organıyla ve nasıl yapacağını hiç düşünmeden, otomatik olarak beceren usta bir şoförün... yaptığı gibi, bir tavır, bir davranış ve nitelik kişide âdeta kendiliğinden hasil olurcasına yapılıyorsa işte bu ahlâktır.

"Ahlâk'ın ilim ya da zekâ ile de ilgili yoktur" denilir. Çünkü nice ilim erbabı vardır ki çevresince sevilmez veya nice zekâ insanları vardır ki, çevresinde şey-

tan olarak nitelenirler. Bunun tersi de vakidir. İlimi yok, ama güzel ahlâkı sebebiyle övülmeyi hak eden insan da çoktur...

Ahlâkçılar, sahibine kazandırdığı saygılık, değer ve fazilet sebebiyle ahlâkı "Ahlâk-ı Hasene" ve "Ahlâk-ı Hamide" şeklinde; güzel ahlâk ve kişinin toplum içerisinde saygınlığını kaybettirmesine, yerdirmesine ve kâdr u kıymetini düşürmesine bakarak da "Ahlâk-ı Seyyie", "Ahlâk-ı Zemime" şeklinde kötü, çirkin ahlâk kısımlarına ayırmışlardır.

Ahlâk İlmi Profesörlerinden değerli dostum Mustafa Çağrı'nın da belirttiği gibi hem halk arasında hem de ilgili literatürde bir galat-ı meşhure olarak Ahlâklı veya Ahlâk sahibi denildiğinde hep "Güzel Ahlâk", Ahlâksız denildiğinde ise "Kötü ya da Çirkin Ahlâk" anlamı kast edilir. Biz de ister istemez, bu yaygın yanlış işlemekteyiz.

Ahlâkın kapsamına gelince, Tir-

miz'nin naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle demiştir: "Es-Semtül'l-Hasenu ve't-Tüedetu ve'l-iktisad /husn-i hâl, teennî, iktisad peygamberliğin kırkta biridir."⁷

Peygamberler ahlâken yüce ve seçkin insanlardır. Demek ki onlar bu yücelik ve seçkinlik vasfını her zaman ve her yerde kılık ve kıyafetlerine dikkat etme söz ve davranışlarına titizlikle özen göstermeleri sonucu güzel görünme, aceleciilik etmeme, düşünerek hareket etme ve ölçülü davranma huy ve alışkanlıkları ile kazanmışlardır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ahlâk insanın sadece davranışlarını değil, kalbî duyguyu düşüncelerini; içinin dışarıya yansımaları sonucu zahiri görünümünü, davranışlarını, tavır ve hareketlerinin hepsini kapsar. Tabii ki bunlar öncelikle insanın kendisiyle, sonra diğer insanlarla barışık, kalben ve zihnen arı, duru ve mükemmel olmanın sonucu olarak ahlâk vasfını alır. Düşünce boyutu ile dışarı yansıyan boyutu, başka

bir ifade ile içi ile dışı bir olmayan hiç bir tavır ya da iş ahlâklı bir tavır ve iyi bir iş vasfını hak etmez.

Allahu Teala: "Göklerde ve Yerde-kilerin hepsi Allah'ındır. İçinizdekini ister açıklayın, isterseniz onu gizleyin; Allah onunla sizi hesaba çekecek; dilediği kimseyi bağışlayacak dilediği kimseye de azap edecektir. Allah'ın her şeye gücü yeter."⁸ demiştir.

Bu ayetten açık ve net olarak anlaşılıyor ki, sorumluluk çağına gelmiş her kişi, sadece açığa çıkan iyi ya da kötü fiil ve davranışlarından değil zihni faaliyetlerinden, tasavvuf ehlinin ifadesiyle, kalbî fiillerinden de sorumludur; Allah affetmediği takdirde bunlardan da sorulanacak ve cezalandırılacaktır...

İslâm'da "Ameller niyetlere göre değerlendirilir"⁹ ilkesi esastır. Niyetler ise felsefecilere göre zihnin, mutasavvıflara göre kalbin, ahlâkçılara göre de nefsin faaliyetleridir. Kötü ya da iyi, bilerek ve isteyerek yapılan her iş mutlaka zihnin bir dizi faaliyetinden sonra gerçekleştirilir. O nedenle işlerin iyi veya kötü olarak yapılması zihinlerin iyi ya da kötü faaliyetlerinin sonucudur. Bir kişi, Allah'tan başka, birlikte yaşadığı insanlar nazarında ne kadar iyi bilinirse bilinsin! Eğer bu insan kötü bir iş yapmağa niyetlenir, kimsenin olmadığı yeri(!) araştırır ve kendince fırsatını bulduğu anda yasak olan işi yapacak olursa, bu ahlâken kötü bir insandır. Aynı şekilde fırsatını bulamadığı için kötülük yap(a)mıyor veya korktuğu için iyilik yapıyorsa, bu kimseye de güzel ahlâk sahibi denilemez.

... Peygamber'in hanımlarından

Gazalî'nin de belirttiği gibi fazilet, arzular güçlü olduğu, ortam (esbap) uygun düştüğü ve engeller ortadan kalktığı halde, özellikle de istenmesinin rağmen kötülüğün işlenmemesidir."¹⁰

Yani bedensel güçlerimizle akıl ve iradî güçlerimizin savaşta sonunda akıl ve irade galip geldiği an ahlâktan ve faziletten söz edilebilir. Değilse bu rezilletten başka bir şey sayılmaz.

Mesela, birinin namusuna ya da malına göz koymuş, zihnen ve hayalen

onunla meşgul olup, bunu gerçekleştirmenin imkân ve fırsatını kollayan bir kimse... yapmak için fırsatını bulduğu anda, aczinden ötürü veya üstüne birini yapmaktan vazgeçmişse, bu kişi yakalanmadığından ötürü hukuken olmamakla birlikte Allah nazarında ahlâken suçludur ve kesinlikle o kötülüğü yapmış sayılır. İşte bu yüzden de Allah dilersen affeder, dilersen hesaba çekip cezalandırır...

"Hicap Ayetleri"nin nüzulü, Kur'an-ı Kerim'de 'sahabilerin ve zevcat-ı tahirat'ın kalplerinin tekiz kalmaları' illetine dayandırılır. Şöyle ki, söz konusu ayetlerin lafzından da anlaşılacağı gibi sahabilerden biri, Rasulüllah (s.a.v.)'in vefatından sonra Hz. Aişe (r.a.h.) ile evlenmeyi tasarlamış ve kalbinde gizlediği bu arzusunu bir dostu ile paylaşmıştır. Henüz sözden ve tasarımdan öteye geçmemiş olan onun bu düşüncesi Rasulüllah (s.a.v.)'den ziyade Cenab-ı Allah üzümü ki, derhal indirdiği şu ayetlerle o sahibiyi ikaz ve itapla cezalandırmıştır:

... Peygamber'in hanımlarından



bir şey isteyeceğiniz zaman bunu, perde arkasından isteyin. Böyle yapmanız sizin ve onların kalpleri için en temizdir. Allah'ın Rasulünü üzmemiz ve onun hanımlarını vefatından sonra nikâhlanın geldiğini sezinler sezinlemez o işi yapmaktan vazgeçmişse, bu kişi yakalanmadığından ötürü hukuken olmamakla birlikte Allah nazarında ahlâken suçludur ve kesinlikle o kötülüğü yapmış sayılır. İşte bu yüzden de Allah dilersen affeder, dilersen hesaba çekip cezalandırır...

"Bir şeyi ister açıklayın ister gizleyin. Kuşkusuz Allah her şeyi çok iyi bilir."¹¹

Evet, bu sahibi zihni faaliyetinden dolayı Allah nazarında ahlâken suçlu bulunmuş ve düşüncesi yakışsız; hatta Allah nazarında büyük bir suç olarak nitelendirilmiştir.

Fakat bu durum iyi anlaşılmalı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisinde söylemek istediği şey ile karıştırılmamalıdır: "Bir mü'min birine bir iyilik yapmayı düşünür ve imkânını bularak bu iyiliği yaparsa iki sevap; imkan bulamadığı için yapamazsa bir sevap kazanır. Bir mü'min birine bir kötülük yapmayı tasarlar ve imkânını bularak bunu yaparsa bir günah, iradesiyle o kötülüğü yapmaktan vaz geçerse bir sevap kazanır."

Yukarıda da açıkladığımız gibi ayetle söylenen ile hadiste söylenen aynı şeyler değildir. Birbirlerinden çok farklıdır. Hadiste söylenmek istenen şudur: Nefsî isteklerine mağlup olmuş kötülüğe meyleden bir mü'min, tam için başına geçtiği anda yapacağı şeyin gayr-ı insanî bir iş, kendisinin de Allah'a isyan etmek üzere olduğunu düşünür ve bu yüzden imkânı olduğu halde ve kendi iradesiyle elini eteğini o işten çekerse... asıl zihnen /kalben temiz olan güzel ahlâk sahibi, işte bu kişidir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) işte bu kişiye, bu tavırdan dolayı "bir sevap kazanır", demiştir:

Hız. Peygamber (s.a.v.): "Komşusu şerrinden emin olmayan kimse vallahi mü'min değildir"¹³ demiş ve bu yemini üç defa tekrar etmemiş midir?...

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki ahlâk, sadece zahirde yaşanan ve görünen iş ve davranışlarla ilgili olmayıp, kalbî fiiller /zihnî durum ile de ilgilidir. İşte bu nedenlerle denilebilir ki, ahlâkî davranışların sorumluluğu gerektiren kısmı bu davranışları mümkün kılan kabiliyetler ve alışkanlıklardan öte zihniyet boyutudur; Allah korkusu ve sorumluluk düşüncesidir. Zaten fill ve davranışlar, ancak aklın, iradenin ve iyi niyetin sonucu olarak vücuda gelirse ahlâkîlik özelliği kazanır, değilse ahlâkî sayılmazlar.

Ahlâk'ın gayesini de Kadî el-Beydavî'nin şarihlerinden olan Şeyhzâde'nin "Rasul size örnek /şehid sizde insanlara örnek /şüheda kimseleler olasınız diye böylece sizi orta bir ümmet yaptık..."¹⁴ ayetinde geçen "Vasat ümmet" kavramını tefsiri ile açıklamak isteriz.

Şeyhzâde şöyle demiştir. Vasat orta demektir. Bir çemberin her noktasına eşit uzaklıkta olan kısmına veya bir düzlemin iki ucuna da aynı mesafede olan noktaya orta denir. Bu kelime daha sonralan ahlâk biliminde insan ya da insan toplumuna istiare olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Vasat insan, vasat ümmet sözü de tavir ve davranışlarında ifrat ve tefritten

uzak ve ahlâk-ı hamide; ilim, irfan ve fazilet için istiare olarak kullanılmıştır.

Şüphesiz ilim, irade ve salih amel vasıtasıyla kötülüklerden arınmak ve hikmet, iffet, şecaat ve adalete donanmak kişiyi seçkinliğe, iyi ve dengeli bir insan olmağa götürür. Arasında her insanın özellikli mü'minlerin ifrat ve tefritten uzaklaşıp nefsi güçlerinin tamamında itidali kazanması; ameli ve ahlâkî cephesini olgunlaştırmak suretiyle övülen güzel huylar ile hayatını ve gidişatını dengelemesi insan olmanın bir gereğidir. Bunu gerçekleştirebilmesi için Allah insan oğluna üç ruh ve bedenî güç /meleke vermiştir. Bunlar,

1- Kuvve-i Akliyye veya ilmiye (Bilgi gücü)

2- Kuvve-i Şeheviyye (Arzu ve istek gücü)

3- Kuvve-i Gadabiyye (Öfke-Tepki gücü).

Ebu Bekir er-Razi, İbn Miskevey ve İmam Gazalî, gibi tüm ahlâkçılardan kabul ettikleri gibi bu güçlerin her birinin bir ileri / ifrat, bir geri / tefrit ve bir de orta / itidal derecesi vardır.

Kuvve-i Akliyye veya ilmiye'nin ileri, aşırı derecesi Cerbeze (menfaat ve enaniyet adına, arzuları hesabına akı kara, kararı ak gösterme; akli ve zekayı bu yönde kullanma demogogluğunun adıdır. Buna şeytanlık da denilir), geri derecesi Çabavet (budalalık), orta derecesi ise Hikmet denilen fazilettir.

Kuvve-i Şeheviyye'nin ileri, aşırı derecesi Sefahat, geri derecesi Cümu-det (donukluk) (Bazılan bunun ifrat derecesine takvanın ziddi olan fücür, tefritine bürüdet yani soğukluk demıştır), orta derecesi ise iffet adı verilen fazilettir.

Kuvve-i Gadabiyye'nin ileri, aşırı derecesi İnhimak (Saldırganlık) (Bazılan bunun ifrat derecesine tehavvür, yani aniden öfkelenme ve şiddetli kızgınlık), geri derecesi Cebanet (korkaklık) orta derecesi ise Şecaat denilen fazilettir.

Ruhun üç kuvvesinin ifrat ve tefrit

derecesinden rezillikler, mu'tedil ve ölçülü olmasından ise asfî faziletlerin kaynağı olan hikmet, iffet ve şecaat vücutunda gelir. Bu üç kuvvenin itidal noktalarının birlikte ve aynı kişide bulunması ise o insanı adalet sahibi yapacağından şüphe edilmemelidir. İşte bu dört kuvveye sahip olan her insan vasat insan, ve her topluluk vasat ümmet vasfını hak etmiş olur ve değerlerine örnek, numune-i imtisal olma hakkını kazanır.¹⁵

İslâm ahlâkının temellerini oluşturan hikmet, iffet, şecaat ve adalet, bu dört asfî fazilette itidalin kemaline ulaşabilecek şüphe yok ki insanlığın en yüce mertebesine ulaşmak ve Allah'a yakın olmak demektir.

İşte İslâm ahlâkının gayesi, insanın yaşayacağı nefsi yok etme mücadelesi ile sahip olduğu bedenî ve ruhî kuvvelerinin aşırılıklarından arındırmak ve tabiatında mevcut olan bu dört kuvvede itidal noktasına yöcelterek Rabbına yaklaştırmaktır. O'nun sevgisini, hoşnutluğunu kazandırmak ve "Nefsini arındırıp yucceltenler başarıya ulaşmışlardır."¹⁶ ayetinde ifade edildiği biçimde insanı dünya ve ahirette gerçek başarıya ve mutluluğa ulaştırmaktır, dersek kanaatimizce yanlış olmayız.

Dipnotlar:

- 1- Şuara, 26/137, 138
- 2- Kalem, 68/4
- 3- Gazalî, İhya, III/52
- 4- Bkz. eş-Şerh Ali b. Muhammed el-Cürriani, Kitabu't-Ta'rifat, H.L.K mad.
- 5- Yusuf, 12/53
- 6- Gazalî, a.g.e., III/4; Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı, İst. 1991, s. 139.
- 7- Tirmizî, Birr ve's-Sıla, 66, 2010.
- 8- Bakara, 2/284
- 9- Buharî, Bed'ü'l-Vahy, I.
- 10- Gazalî, a.g.e., III/90; Çağrı, a.g.e., s. 144.
- 11- Ahzab, 33/53
- 12- Ahzab, 33/54
- 13- Buharî, Edeb, 29
- 14- Bakara, 2/143
- 15- Bkz. Şeyhzâde, I/445; Gazalî, a.g.e., III/53; Kınalızade Ali Efendi, Ahlâk-ı Alâ-i, Yayına hazırlayan: Hüseyin Algül, İst. Tsz. s.91-123; M. Çağrı, a.g.e., 122 vd.; Ahmet Hamdi Akseki, Ahlâk İlimi ve İslâm Ahlâkı. (Sadeleştiren: Dr. Ali Arslan Aydın), Üçüncü Baskı, tzs. s. 191 vd.
- 16- Şems, 91/9, 10